

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024): Kant

Babić, Mile; Mujkić, Asim

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/834>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

MRAČNI VITEZ I MORALNI UNIVERZALIZAM: RAZMATRANJE BATMANOVOG DJELOVANJA KROZ PRIZMU KANTOVE DEONTOLOŠKE ETIKE

Elmana Cerić, Haris Cerić***

Sažetak: Cilj je ovoga rada na primjeru stripova i filmova o Batmanu, koristeći stripozofski pristup nastavi filozofije, prezentirati njegov potencijal za poučavanje Kantove deontološke etike. Batmanove postupke i moralna načela moguće je analizirati kroz prizmu Kantovog kategoričkog imperativa. Batmanov stripovni univerzum može poslužiti kao platforma za diskusiju o brojnim pitanjima Kantove deontološke etike te se koristiti kao svojevrsan medij filozofskog mišljenja, doprinoseći na taj način promišljanju etičkih pitanja.

Cljučne riječi: Batman, stripozofija, Kant, deontološka etika, kategorički imperativ, moralni univerzalizam

Uvod

Inspiracija za pisanje ovoga rada kao i za primjenu stripa u nastavi filozofije dolazi iz našeg pedagoškog erosa i uvjerenja da postupci i metode koje nastavnik bira u svom radu uveliko utječu na ishode njegova rada. Skandalonski i dijaloški karakter stripa služi kao izvrstan poticaj i nagovor učenika na filozofsko propitivanje svijeta. Stripozofski pristup nastavi filozofije pak nikako ne znači trivializaciju i banalizaciju filozofskih sadržaja i pristupa njihovom poučavanju. Ovakvi pristupi nastavi filozofije nisu nipošto zamjena za čitanje izvornih filozofskih tekstova i uobičajenih metoda poučavanja, već služe prije svega kao motivacijski faktor, što potvrđuju brojne teorije iz polja psihologije, neuroznanosti, semiotike i sl.

Stripozofski pristup nastavi filozofije u skladu je i s našim širim pedagoškim uvjerenjem da obrazovanje putem umjetnosti može doprinijeti rehumanizaciji neoliberalnog koncepta obrazovanja. Obrazovanje putem umjetnosti,

* Profesorica filozofije s logikom i teorije spoznaje u Drugoj gimnaziji Sarajevo, magistra filozofskih znanosti, elmana.ceric@2gimnazija.edu.ba

** Redovni profesor pri Univerzitetu u Sarajevu, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Odsjek za sigurnosne i mirovne studije, haris.ceric@fpn.unsa.ba

prema Readu (1958), podrazumijeva ne samo oblikovanje umjetničkog izražavanja i senzibiliteta već i proces formiranja cjelovite ličnosti, uključujući transfer umjetnosti na druga područja. Teorijsko uporište za ovu hipotezu moguće je pronaći prvenstveno u Deweyevom djelu *Umjetnost kao iskustvo* (1934), kao i gledištu Marthe Nussbaum, koja u djelu *Ne za profit: zašto je demokraciji potrebna humanistika?* (2012) pledira za umjetnost i humanistiku u odgoju i obrazovanju, nasuprot tržišno orijentiranom konceptu obrazovanja, koji zbog težnje za što bržim i većim profitom nema strpljenja za njegovanje tih disciplina.

Obrazovanje bi kod učenika trebalo razvijati narativnu imaginaciju – sposobnost da se zamisli kako bi to bilo živjeti životom druge osobe koja je drugačija od nas, da razumije njene emocije, htijenja i želje. Nussbaum (2012) sugerira da upravo kroz pažljivo osmišljeno poučavanje umjetnosti i humanistike učenicima možemo približiti pitanja roda, rase, etniciteta i interkulturalnih iskustava i razumijevanja, te treba biti povezano s podučavanjem za građanina svijeta.

Sve ovo, smatramo, u skladu je i s Kantovim stajalištem da se učenik ne treba učiti mislima, nego učiti misliti. U tom smislu, Kant (2024: 62) tvrdi sljedeće: “pri obrazovanju uma mora se postupati na Sokratov način (...) općenito se mora paziti da u djecu ne usadimo gotova znanja uma, nego da se ta znanja izvode iz njega”. Kada Kant (2013: 244) piše o primjerenu i neprimjerenu načinu poučavanja mladeži u filozofiji, reći će “da se od učitelja očekuje da iz svojega slušatelja najprije izgradi razumna čovjeka, zatim umna, i na koncu učena, pa makar nikad ne dostigao posljednji stupanj, trebao bi postati vještiji i mudriji, ako ne za školu, a onda za život”. Kant nas upozorava da se, nažalost, često susreću učenjaci koji ne pokazuju dovoljno razuma, jer akademske institucije proizvode veliki broj ograničenih umova, nesposobnih za izlazak iz “samoskrivljene nezrelosti”.

Batmanov stripovni univerzum

Batman je popularni stripovski lik koji su kreirali crtač Bob Kane i scenarista Bill Finger. Pojavio se prvi put 1939. godine u stripu *Detective Comics* #27. Batman je alter ego milijardera Bruce Waynea, koji se zakleo da će se boriti protiv zločina nakon što je kao dijete svjedočio ubistvu svojih roditelja. Inspiriran šišmišem nakon traumatičnog iskustva u pećini, Wayne postaje Batman, superheroj koji koristi svoje bogatstvo, inteligenciju, fizičku kondiciju i naprednu tehnologiju kako bi se borio protiv zločina u fiktivnom

gradu Gotham Cityju. Batmanov najpoznatiji arhineprijatelj je Joker. Joker je ikonični lik Batmanovog stripovnog univerzuma, psihotični kriminalac poznat po svom smijehu, haotičnom ponašanju i neobičnom smislu za humor. Njegovi sukobi s Batmanom često su središnji element mnogih priča, a odnos između Batmana i Jokera često je prikazan kao paradigma sukoba između reda i haosa. Joker se smatra jednim od najpoznatijih i najupečatljivijih negativaca u svijetu superjunaka. Pored Jokera, neki od Batmanovih neprijatelja su i Penguin, Bane, Catwoman, Riddler, Two-Face. Batman surađuje s brojnim saveznicima, uključujući Robina (u raznim inkarnacijama), Batgirl, Nightwinga te članove Lige pravde (Superman, Wonder Woman, Aquaman, Cyborg i Flash). O važnosti Batmana za pop-kulturu svjedoči i činjenica da je on i prvi superheroj koji je dobio svoju zvijezdu na Holivudskoj stazi slavnih te zbog toga ušao u Ginisovu knjigu rekorda.

Batmanovo djelovanje kroz prizmu Kantove deontološke etike – stripozofski pristup

Stripovi o Batmanu često istražuju teme poput pravde, traume, moralnosti i identiteta. Batman je postao jedan od najpoznatijih i najomiljenijih superheroja u svijetu, svojevrsna američka kulturološka ikona, inspirirajući filmove, televizijske emisije, videoigre, romane te filozofske, psihološke, sociološke i politološke studije. Mark D. White i Robert Arp, urednici knjige *Batman i filozofija: Mračni vitez duše* (2008) smatraju da je Batman “najkompleksniji lik koji se ikada pojavio u stripovima i grafičkim romanima”. Batmanov moralni kodeks je prilično kompleksan i intrigantan, često nekonzistentan i kontroverzan, te se proteže od njegove odbojnosti prema ubijanju do moralnog statusa vigilantizma i upotrebe mučenja u potrazi za pravdom (ili možda osvetom). U knjizi *Batman i etika* (2019) filozof i stručnjak za pop-kulturu Mark D. White se koristi polazištima moralne filozofije kako bi objasnio Batmanove etičke dileme i odluke. Kada je riječ o konceptima moralne filozofije koji se mogu povezati s Batmanom, moguće je, između ostalih, povezati Kantovu etiku moralnih dužnosti s moralnom odgovornošću koju Batman osjeća prema borbi protiv zla i očuvanju reda u Gothamu. Kantov kategorički imperativ i pitanje moralne obaveze relevantni su za analizu moralnih dilema s kojima se Batman suočava u održavanju pravde. Dakle, moguće je na određeni način primijeniti Kantove moralne principe na stripozofsku analizu moralne dimenzije Batmanovih postupaka. Stripozofski pristup nastavi filozofije “obuhvata

kako filozofiju stripa, tako i filozofiju u stripu, te ne predstavlja tek pronalazjenje filozofskih sadržaja u stripu, nego je usmjerena na problem stripa kao medija filozofskog mišljenja, odnosno na mogućnosti doprinosa stripa filozofiji u sistematskom promišljanju, domišljanju i promišljanju cjeline svijeta” (Cerić – Cerić, 2020: 33).

Iz stripozofske analize stripova i filmova o Batmanu proizlazi niz etičkih pitanja pogodnih za raspravu s učenicima na časovima filozofije, odnosno moguće je razmatrati različite moralne dileme s kojima se Batman suočava. Tako, primjerice, u filmu Christophera Nolana *Mračni vitez: Povratak* iz 2012. godine, Batman se suočava s dilemom spašavanja Gothama ili svoje voljene Seline Kyle, poznate i kao Catwoman, koja je zarobljena na kamionu s nuklearnom bombom. Batman odlučuje da aktivira autopilot na svom Batmobilu kako bi bombu odvezao daleko od Gothama, žrtvujući sebe i dovodeći u opasnost ženu koju voli. Međutim, gledatelji kasnije saznaju da je Batman preživio eksploziju, dok je Gotham spašen od nuklearne katastrofe. Nažalost, Selina Kyle umire kada bombe izazivaju eksploziju na kamionu na kojemu se nalazi, zajedno s nuklearnom bombom. Batman nije uspio da je spasi prije nego što je kamion eksplodirao. Ovaj čin prikazuje Batmanovu odlučnost da žrtvuje svoje osobne želje i sigurnost kako bi zaštitio grad i ljude u njemu. Ova moralna dilema u filmu može se analizirati kroz prizmu Kantove deontološke etike. Prema Kantu, nasuprot konsekvencijalističkoj etici, moralna ispravnost postupka određuje se na osnovu čvrstih moralnih zakona, a ne posljedica postupaka. U slučaju Batmana, on se suočava sa sukobljenim moralnim imperativima: spasiti ženu koju voli ili spasiti Gotham od nuklearne katastrofe. Kantova etika naglašava da je moralno ispravno djelovati iz dužnosti, a ne iz sklonosti ili želje za određenim rezultatom. Tako Kant (2022: 79) tvrdi: “I na tome se zasniva razlika da se djelovalo *prema dužnosti* i *iz dužnosti*, tj. iz štovanja zakona”. U prvom slučaju odredbeni razlog našoj volji bilo bi nagnuće, a u drugom moralni zakon. S tim u vezi, Kant bi vjerovatno tvrdio da je moralno ispravno da Batman slijedi univerzalno moralno načelo, poput “ne ubijaj” ili “štiti živote drugih”, bez obzira na osobne želje ili odnose. Batmanova odluka da odvoji nuklearnu bombu od Gothama, stavljajući opću dobrobit grada ispred svojih osobnih interesa, odražava Kantovu ideju o djelovanju *iz dužnosti*. Iako to dovodi do smrti žene koju voli, Batman je djelovao iz dužnosti prema moralnom zakonu, čime bi, prema Kantu, postupio moralno ispravno. Kantova odredba “moralni zakon u meni i zvjezdano nebo nada mnom” svjedoči kako između naše *savjesti* i *boga* ne postoji nikakav posrednik koji bi bio izvanjski, time heteronoman.

Moguće je pronaći i poveznicu između Batmanovog odnosa prema ubijanju i Kantove etike. Postoji mnogo epizoda stripa o Batmanu (npr. *Strašan vic*, *Smrt u porodici*, *Pod crvenom kapuljačom*) u kojima se obrađuje njegova moralna dilema u vezi s Jokerom i pitanjem ubistva. Kantova ideja o poštovanju prema drugima kao autonomnim bićima također može biti primijenjena na Batmana. Kantova etika postavlja apsolutnu zabranu ubijanja, što bi se moglo povezati s Batmanovom odlukom da ne ubije Jokera, čak i ako bi to možda bio najučinkovitiji način za rješavanje problema. Ovo sugerira da postoji određena konzistentnost između Kantove apsolutne zabrane ubijanja i Batmanovog odbijanja da ubije Jokera. Unatoč svojoj neovisnosti i individualnosti, Batman poštuje ljudska prava i dostojanstvo, ne koristeći ljude kao sredstvo za postizanje vlastitih ciljeva, jer je svaki čovjek svrha po sebi. To Kant (2008: 74) objašnjava na sljedeći način: "Postupaj tako da čovječstvo u svojoj ličnosti, kao i u ličnosti svakog drugog čovjeka, uvijek upotrebljavaš u isto vrijeme kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo". Prema Kantu, sva umna bića egzistiraju kao svrhe po sebi, a moralnost je uvjet za jedno umno biće da bude svrha po sebi.

Kantova ideja o autonomnom djelovanju, odnosno djelovanju iz poštovanja prema moralnom zakonu koji proizlazi iz ljudske slobode, može se smatrati temeljem Batmanove moralne maksime. Batman ne djeluje moralno zato što to od njega zahtijeva vanjski autoritet ili zakon, već iz unutarnje moralne nužnosti koja proizlazi iz njegove vlastite slobode i razuma. Kako Kant tvrdi u Predgovoru *Kritici praktičnog uma*, sloboda je *ratio essendi* moralnog zakona, a moralni zakon je *ratio cognoscendi* slobode. Na tome tragu Sunajko (2022: 155) napominje: "S obzirom na to da je biće afekcije i nagnuća, Kant će reći da je teško zamisliti da čovjek moralne zakone izvršava rado već jer prije riječ o požrtvovanosti i samoprimeravanju". Svojim moralnim djelovanjem čovjek se uzdiže do zakonodavstva čistog praktičkoga uma i postaje konstitutivnim članom ćudoredne zajednice umnih bića.

Kantov kategorički imperativ moguće je razmotriti i u kontekstu Batmanovog vigilantizma. Kako navodi White (2019), Batmanov stav prema zakonu krši univerzalnost koja je ključna u Kantovom sistemu deontološke etike. Batman se postavlja iznad zakona, iako očekuje da ga svi ostali poštuju. Sebi daje za pravo da krši zakon, pravo koje se obično daje samo policiji i vojsci u izvanrednim situacijama. Batmanovo uzurpiranje prava na posebne privilegije krši univerzalnost koja je ključni aspekt Kantove deontološke etike. Stavljanje sebe iznad zakona kako bi se postigla pravda prema Kantu je problematično jer to implicira da pojedinac samovoljno određuje što je

ispravno, umjesto da se pridržava univerzalnih moralnih normi. Kantova etika naglašava važnost poštovanja zakona i institucija koje provode pravdu. Kroz prizmu Kantovog kategoričkog imperativa možemo postaviti pitanje jesu li Batmanovi postupci u skladu s moralnom dužnošću poštovanja autoriteta. Iako može tvrditi da se bori za višu svrhu, njegovo ignoriranje zakona i vlasti može se smatrati kršenjem moralnih načela koja proizlaze iz poštovanja autoriteta. S druge strane, ovdje je veoma važno istaknuti Kantovo “razlikovanje moraliteta od legaliteta, jer zakon (u pravnom i etičkom smislu važenja), premda izraz legaliteta, ne pretpostavlja nužno i izraz moraliteta” (Sunajko, 2022: 157).

Zbog toga Kant utemeljuje deontologijsku etiku koja onemogućuje suprotstavljanje njezinih zakona unutarnjim moralnim načelima (maksimama). U tom smislu savjest je još jedna pretpostavka moralnog zakona, a Kant (2012, prema Sunajko, 2022: 160) je definira kao “moralnu moć suđenja koja sudi samoj sebi”, a koja nam može poslužiti kao nit vodilja u najtežim moralnim odlukama.

Prva formulacija Kantovog kategoričkog imperativa tvrdi da bismo se, razmatrajući dopuštenost plana akcije (ili maksime), trebali pitati šta bi se dogodilo ako bi svako mogao slijediti istu maksimu istovremeno – “da mogu htjeti da moja maksima treba da postane opći zakon” (Kant, 2008: 29). Proces univerzalizacije maksima prisiljava nas da proširimo sve dozvole koje sami sebi dajemo na sve ostale, iz priznanja jednakog moralnog dostojanstva svih osoba. To nas sprečava da uzimamo posebne iznimke za sebe, bez obzira na to koliko svoju misiju smatramo važnom ili kako djelujemo u korist viših ciljeva. Batmanov izbor da prekrši zakon ne prolazi ovaj test jer, ako bi svako osjećao slobodu da krši zakon, sam zakon bi postao besmislen, zajedno s Batmanovim planom da ga prekrši. Da bi njegovo kršenje zakona funkcioniralo, pružajući mu prednost nad kriminalcima, Batmanu je potrebno da svi poštuju zakon. Etička implikacija ovoga je da, kada Batman odluči prekršiti zakon, on priskrbljuje za sebe izuzetak koji bi porekao drugima, što je samo po sebi nemoralno, barem prema Kantovoj etici, kao i većini teorija društvenog ugovora. White (2019) smatra da Batman opravdava svoje kršenje zakona pozivanjem na opće dobro, što u terminima moralne filozofije predstavlja kršenje deontološkog pravila i svodi se na korištenje jednog moralnog sistema za kompromitiranje drugoga. Naglasimo ovdje da Kant upozorava kako se dobro ili zlo ne smiju povezivati s ugodnim ili neugodnim, jer su to subjektivni i osjetilni principi koji ne mogu biti odredbeni za uspostavu predmeta praktičkoga uma. Tako Kant (2022: 60) kaže: “Što nazivamo dobrim

mora u sudu svakog razumna čovjeka biti predmet željenja, a zlo u svačijim očima predmet gnušanja; prema tome je osim osjetila za ovo prosuđivanje potreban još um.” Kant, dakle, smatra da moralne vrijednosti poput dobra i zla nisu subjektivne niti proizlaze iz individualnih osjećaja, već su univerzalni pojmovi koje svaki razuman čovjek mora prepoznati na isti način, te se odnose na radnje, tj. na maksime volje, a ne na osjećajno stanje osobe. U tom smislu, Batman svoje pravo na kršenje zakona shvaća ozbiljno, vjerujući da je to opravdano samo ako se koristi za pravdu, ali njegova subjektivna interpretacija pravde ne priznaje službeni pravosudni sistem. Dok se Batman bori protiv kriminala, često ističe razliku između pravde i zakona, tvrdeći da je pravda temeljni koncept, a zakon samo njegova nepotpuna reprezentacija. S druge strane, bez obzira na društveni status ili poziciju ljudi u Gotham Cityju, Batman se pridržava istih moralnih principa i postupaju prema njima s jednakim poštovanjem i odgovornošću.

Pitanje pravednosti i kazne igra važnu ulogu u analizi Batmanovih postupaka iz perspektive Kantove etike. Iako se može tvrditi da Batman teži ka pravednosti, njegova sklonost ka osveti i kazni može biti problematična. Kantova etika naglašava važnost proporcionalnosti i moralne ispravnosti kazne. Prema Kantu, kazna je zaslužena na temelju namjere ili motiva djela te mora biti proporcionalna. Ova misao ukazuje na važnost vraćanja ravnoteže i korekcije nepravde, što se može vidjeti u Batmanovim postupcima. Batmanova upotreba ekstremnog nasilja i prisile može dovesti u pitanje moralnu opravdanost njegovih postupaka. Kazna se, smatra Kant (1999), uvijek mora izricati samo zato što je počinjen zločin, a nikada samo kao sredstvo za promicanje neke druge koristi za samog počinitelja zločina ili za društvo.

Kant se nije slagao s geslom bolje da jedan čovjek umre nego da propadne cijeli narod, već je tvrdio da, ako propadne pravda, onda nema više nikakve vrijednosti da ljudi žive na Zemlji. Na osnovu toga možemo zaključiti da je za Kanta (1999) pravda najviša vrijednost koju je potrebno očuvati bez obzira na sve drugo, naglašavajući važnost nepovredivosti moralnih principa, čak i u teškim situacijama poput borbe protiv kriminala. Ovo se može primijeniti na Batmana kao podsjetnik da njegove akcije moraju biti vođene moralnim načelima, čak i ako su posljedice pozitivne.

Kant je bio veoma skeptičan u vezi s uzorom moralnog ponašanja. Smatra da su takvi oblici ponašanja često bremeniti proturječnostima i navodi slučaj čovjeka koji spašavajući ljude iz brodoloma gubi sopstveni život – uračunava se s jedne strane u dužnost, dok je s druge strane dužnost prema samome sebi na gubitku. Sličan se problem javlja i kod žrtvovanja iz patriotizma,

porad spasa domovine. Za Kanta (2022: 147) “ta radnja u sebi nema potpune snage uzora i poticaja za nasljedovanje”. Moralne proturječnosti dovode do moralnih dilema za koje često ne postoje pouzdane smjernice za moralno ponašanje.

Raspravljajući o primjeni Kantove etike u stvarnim kontekstima, O'Neill (2013) naglašava važnost prepoznavanja relevantnih opisa pri moralnoj prosudbi. O'Neill smatra da se Kantova etika često neopravdano kritizira zbog svoje formalnosti i rigidnosti, no ona tvrdi da te kritike promašuju bit Kantove etike. Ključno je prepoznati koje su moralno relevantne maksime u određenoj situaciji, jer svaki čin može biti opisan na različite načine, ali nisu svi opisi relevantni za moralnu prosudbu. O'Neill ističe da je kontekst bitan u primjeni Kantove etike jer se moralno ispravno djelovanje mora temeljiti na ispravnim maksimama, koje odražavaju stvarne namjere u specifičnoj situaciji. Prema O'Neill, moralni okvir Kantova etičkog učenja nije toliko rigidan koliko se često pretpostavlja, već nudi način da se moralna načela prilagode stvarnim situacijama, bez narušavanja univerzalnosti moralnih zakona.

U tom smislu, konačna i jednoznačna odgovora o tome da li su Batmanovi postupci moralni iz perspektive Kantove deontološke etike nema jer, kako je sam Kant ustvrdio u predgovoru druge kritike, etika svoja načela gradi u pojmovima, odnosno u umu zamišlja idealnog moralnog pojedinca koji, međutim, po sebi u takvom idealitetu na Zemlji ne stanuje.

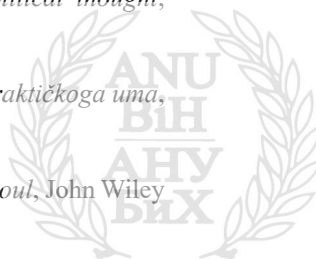
Zaključak

Iz prethodno izložene stripozofske analize moralne dimenzije Batmanovih postupaka koju je moguće sprovести s učenicima na času filozofije, da se zaključiti da njegovo djelovanje kroz prizmu Kantove deontološke etike otkriva duboku moralnu dilemu između njegove želje za očuvanjem pravde i metoda koje koristi da bi postigao svoje ciljeve. Kantov kategorički imperativ nalaže da se moralna pravila moraju primjenjivati univerzalno, što znači da nijedan pojedinac ne smije prekršiti zakon, bez obzira na namjeru ili potencijalne koristi. Batmanov pristup često narušava ovaj imperativ, budući da koristi zakon i moralna pravila prema vlastitom nahođenju, opravdavajući svoja kršenja višim dobrom ili zaštitom Gothama. No, kako Kant naglašava, ako bi svi postupali na ovaj način, društveni poredak bi bio uništen, a zakon besmislen. Batmanova metoda kršenja zakona radi pravde stoga ne uspijeva zadovoljiti Kantov test univerzalizacije i otkriva napetost između njegovih plemenitih namjera i moralne ispravnosti njegovih radnji. Unatoč tome, Batmanova

borba s ovom dilemom čini ga fascinantnim moralnim subjektom, pružajući važan uvid u složenost etike djelovanja.

Literatura

- Cerić, H. – Cerić, E. *Strip kao medij filozofske poruke: stripozofski pristup nastavi filozofije*, Druga gimnazija, Sarajevo 2020.
- Dewey, J. *Art as experience*, Capricorn books 1934.
- Kant, I. *Kritika praktičkoga uma*, Jesenski i Turk, Zagreb 2022.
- Kant, I. Obavijest g. Immanuela Kanta o ustroju njegovih predavanja u zimskome polugodištu 1765.–1766, *Čemu* XI (21), 2013, 241–246.
- Kant, I. *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd 2008.
- Kant, I. *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb 1999.
- Kant, I. *O pedagogiji*, Naklada Breza, Zagreb 2024.
- Nussbaum, M. C. *Ne za profit: zašto je demokratiji potrebna humanistika?*, Fabrika knjiga, Beograd 2012.
- O'Neill, O. *Acting on principle: An essay on Kantian ethics*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.
- Picariello, D. K. (ur.). *Politics in Gotham: the Batman universe and political thought*, Springer 2019.
- Read, H. *Education through art*, Faber and Faber 1958.
- Sunajko, G. Pogovor *Kantovoj Kritici praktičkoga uma*, u: Kant, I. *Kritika praktičkoga uma*, Jesenski i Turk, Zagreb 2022, 153–183.
- White, M. D. *Batman and ethics*, John Wiley & Sons 2019.
- White, M. D. – Arp, R. (ur.). *Batman and philosophy: The dark knight of the soul*, John Wiley & Sons 2008.

THE DARK KNIGHT AND MORAL UNIVERSALISM: EXAMINING BATMAN'S ACTIONS THROUGH THE LENS OF KANT'S DEONTOLOGICAL ETHICS

Summary: The aim of this paper is to present the potential of comic books and movies about Batman in teaching Kant's deontological ethics, using the comicsophy approach to teaching philosophy. Batman's actions and moral principles can be analyzed through the prism of Kant's categorical imperative. Batman's comic universe can serve as a platform for discussion on numerous issues of Kant's deontological ethics, and be used as a kind of medium of philosophical thinking, thereby contributing to the consideration of ethical issues.

Keywords: Batman, comicsophy, Kant, deontological ethics, categorical imperative, moral universalism

